

Lidia Michalska-Bracha

Rekonstrukcja Sanktuarium Józefa Piłsudskiego w pałacu kieleckim

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 18, 215-221

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

LIDIA MICHALSKA-BRACHA

REKONSTRUKCJA SANKTUARIUM JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W PAŁACU KIELECKIM

123. rocznica urodzin Józefa Piłsudskiego stała się okazją do otwarcia 5.12.1990 r. w dawnym pałacu biskupów krakowskich w Kielcach zrekonstruowanego Sanktuarium Marszałka¹. Do prac przygotowawczych nad jego odtworzeniem przystąpiono w 1989 r., podnosząc ten problem podczas obrad muzealnego Kolegium Kustoszy oraz podczas posiedzenia Rady Muzealnej zorganizowanego w celu przedyskutowania powstałych koncepcji zagospodarowania powierzchni byłego zespołu sanktuarijnego². Przeprowadzenie prac rekonstrukcyjnych stało się możliwe dzięki ukończeniu remontu skrzydła południowego pałacu (1988 r.) i przeniesieniu tam w 1989 r. magazynów Działu Malarstwa i Rzeźby z pomieszczeń dawnego Sanktuarium i Muzeum Legionów³. Zasadniczą rolę odegrała w tym przedsięwzięciu przede wszystkim zmiana sytuacji politycznej kraju, która stworzyła generalnie klimat dla tego typu inicjatyw. Wspomnieć tu należy choćby o pracach nad utworzeniem w Sulejówku Muzeum Piłsudskiego, o powołaniu Muzeum Czynu Niepodległościowego w krakowskich Oleandrach i wielu innych podobnych inicjatywach.

Okryte zapomnieniem przez kilkadziesiąt lat powojennej historii miasta Sanktuarium J. Piłsudskiego zostało przywołane w pamięci kielczan po raz pierwszy w takim

¹ Opis historyczno-ikonograficzny Sanktuarium zob. L. Michalska-Bracha *Sanktuarium Marszałka Józefa Piłsudskiego w pałacu kieleckim*. „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” Kielce 1993 t. 17, s. 167—183; folder wydany z okazji otwarcia Sanktuarium: *też: Piłsudski w pałacu kieleckim*. Kielce 1990. Opis prac rekonstrukcyjnych Sanktuarium opracowano w oparciu o dokumentację Działu Konserwatorsko-Budowlanego MNKi, teczki: *Pałac. Sanktuarium Marszałka J. Piłsudskiego*; *Projekt techniczny rekonstrukcji żyrandola zabytkowego w Sanktuarium Marszałka J. Piłsudskiego w Kielcach*, oraz dokumentację Działu Historii MNKi, teczki: *Dokumentacja kostiumologiczna munduru Marszałka*; Protokoły posiedzeń Zespołu do spraw rekonstrukcji Sanktuarium Marszałka J. Piłsudskiego.

² Protokół nr 2 posiedzenia Kolegium Kustoszy MNKi z 31.05.1989 r., nr 3 z 30.06.1989 r., Kancelaria MNKi; Protokół posiedzenia Rady Muzealnej z 29.11.1989 r., Dział Głównego Inwentaryzatora MNKi

³ W lipcu 1989 roku do skrzydła południowego pałacu przeniesiono ostatnie eksponaty z magazynów Działu Malarstwa i Rzeźby zajmujących pomieszczenia byłego zespołu sanktuarijnego.

wymiarze zorganizowaną w 1988 roku przez Dział Historii Muzeum Narodowego w Kielcach wystawą czasową *Szlakiem I Brygady* i towarzyszącą jej sesją popularno-naukową, na której prezentowany stan dokumentacji archiwalnej i ikonograficznej Sanktuarium samoistnie nasuwał myśl o możliwości jego rekonstrukcji. Jednakże dopiero w rok później można było mówić o konkretnych formach podnoszonej w gronie muzealników myśli odtworzenia Sanktuarium Józefa Piłsudskiego.

Przedstawione 30.06.1989 r. na posiedzeniu Kolegium Kustoszy oraz 29.11.1989 r. podczas obrad Rady Muzealnej propozycje Działów Sztuki i Historii zagospodarowania trzech sal oraz baszty południowo-zachodniej, należących niegdyś do zespołu sanktuarijnego, przewidywały przeznaczenie dawnego osobistego pokoju Komendanta Piłsudskiego — ze względu na zachowany w stanie prawie nie naruszonym marmurowy wystrój wnętrza — na ekspozycję historyczną, natomiast dwa pozostałe pomieszczenia — na ekspozycję malarstwa i rzemiosła artystycznego. Ostatecznie w salach tych urządzono stałą wystawę broni oraz ekspozycję towarzyszącą Sanktuarium.

Dyskutując nad kształtem ekspozycji historycznej w sali marmurowej, brano pod uwagę dwie ewentualności: wierne odtworzenie Sanktuarium Marszałka według stanu z lat 1938—1939 bądź wkomponowanie w jego ówczesny wygląd eksponatów o charakterze militarnym z lat 1914—1939, w tym przede wszystkim sztandarów pułków legionowych, pochodzących z przedwojennego wystroju Sali Sztandarowej, znajdujących się obecnie w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. Ostatecznie jednak wybrano projekt przeprowadzenia prac rekonstrukcyjnych w Sanktuarium, bez zbyt ingerencji w jego przedwojenny wystrój, nie ukrywając przy tym zamiaru rekonstrukcji w późniejszym czasie sal pozostałych, tj. Sali Sztandarowej i Kaplicy w baszcie pld.-zach. pałacu.

Nad kształtem rekonstruowanego Sanktuarium czuwać miał powołany decyzją ówczesnego dyrektora muzeum, dra Krzysztofa Urbańskiego, i pod jego kierunkiem — Zespół do spraw rekonstrukcji, który ukonstytuował się 18.04.1990 r. w następującym składzie: mgr inż. arch. Marian Kubiakowski i inż. Jan Nowak — nadzór nad całością robót architektoniczno-rekonstrukcyjnych, mgr Janusz Kuczyński — konsultacja i opieka nad całością prac, mgr Bohdan Furnal — opracowanie projektów rekonstrukcji sztukaterii, gabloty mundurowej oraz opracowanie kostiumologiczne kopii munduru Marszałka Piłsudskiego, mgr Marek Mazurek, główny konserwator muzealny — nadzór konserwatorski nad prowadzonymi pracami, mgr Lidia Michalska-Bracha — przygotowanie dokumentacji historyczno-naukowej Sanktuarium⁴.

Jako cel planowanych prac przyjęto odtworzenie sali Sanktuarium według stanu z lat 1938—1939, ze względu na zachowany marmurowy wystrój sali i zgromadzoną dokumentację ikonograficzną i archiwalną, która pozwalała na wykonanie prac rekonstrukcyjnych oraz pozyskanie niektórych elementów z jego przedwojennego wyposażenia. W trakcie prowadzonych prac odnaleziono bowiem w magazynach administracji muzeum, w pomieszczeniu zespołu powięziennego, postument z nie oszlifowanego marmuru dębnickiego, który po skonfrontowaniu z właściwą dokumentacją fotograficzną rozpoznany został jako postument spod maski pośmiertnej Marszałka Piłsudskiego. Podczas prac porządkowych odkryto również, pod podłogą wydzielonych pomieszczeń na strychu korpusu głównego pałacu, 4 żelazne krzyże oparte na motywie krzyża „Polonia Restituta”, stanowiące element zdobniczy żyrandola z sali Sanktuarium.

⁴ Protokół nr 1 posiedzenia Zespołu do spraw rekonstrukcji Sanktuarium Marszałka J. Piłsudskiego z 18.04.1990, Dział Historii MNKi

Ryc. 1. Sanktuarium Józefa Piłsudskiego w pałacu kieleckim (odtworzone w 1990 r.). Wnęka międzyokienna z rzeźbą — portretem Marszałka, autorstwa S. Rzeckiego (oryginał). W oknie witraż z motywami legionowymi (rekonstrukcja)

Dzięki kontaktom z kieleckim środowiskiem kolekcjonerskim udało się również trafić na ślad brązowego popiersia J. Piłsudskiego, które — pocięte na części, z dużymi ubytkami — zakupiono po kosztach minimalnych w październiku 1990 r.

Dla podjętych już w czerwcu—lipcu tegoż roku prac rekonstrukcyjnych Sanktuarium, ze względu na prestiżowy charakter tego przedsięwzięcia, pozyskano wielu wykonawców świadczących swe usługi nieodpłatnie bądź po kosztach zaniżonych. Przy ogólnie wydatkowanej na rekonstrukcję Sanktuarium sumie 102 mln zł prace konserwatorsko-budowlane wykonane nieodpłatnie na rzecz Sanktuarium należy ocenić na ok. 60 mln zł⁵.

Renowacją zachowanych w stanie ogólnie dobrym marmurowych okładzin ścian, portali oraz ozdobnej posadzki zajął się nieodpłatnie Zakład Remontowo-Budowlany inż. inż. Bożeny i Bogdana Metów z Kielc. W pracach tych jednak ze względów finansowych i czasowych nie podjęto się odtworzenia marmurowych elementów dekoracyjnych: kartusza wieńczącego wnękę na ścianie północnej Sanktuarium oraz inicjałów „JP”, odznak I Brygady „Za Wierną Służbę” i wężyka generalskiego, znajdującego się pierwotnie na gzymsach i fryzjach marmurowych portali, mimo że założenia rekonstrukcji przewidywały odtworzenie wymienionych elementów. Ten sam

⁵ Sprawozdanie Działu Konserwatorsko-Budowlanego MNKi za rok 1990, Dział Konserwatorsko-Budowlany MNKi

wykonawca zrekonstruował na podstawie dokumentacji fotograficznej i opisu marmurowy postument pod popiersie Piłsudskiego. Marmur zastąpiono w tym przypadku mniej kosztownym barwionym lastrykiem. Rekonstrukcją pozyskanego w stanie ogólnej dewastacji popiersia, pociętego na 15 części (w tym 5 amatorsko zespawanych) ze znacznymi ubytkami części twarzowej, szyi i tyłu głowy, zajął się artysta plastyk Krzysztof Nitsch w Gliwickich Zakładach Urządzeń Technicznych, gdzie według przedstawionych przez artystę modeli wykonano odlewy brakujących części rzeźby i ukończono stosowne prace. Koszta tego zlecenia obniżone zostały po wyrażeniu zgody przez muzeum na wykonanie kopii popiersia dla celów ekspozycyjnych GZUT.

Maskę pośmiertną Marszałka na zlecenie muzeum wykonała art. rzeźb. Anna Dulny-Perlińska. Odlew gipsowy maski powstał w Pracowni Zespołu Państwowych Szkół Plastycznych w Kielcach wg maski brązowej z Odlewni Artystycznej L. Kranc i T. Łempicki w Warszawie, wypożyczonej w celu skopiowania naszemu muzeum przez Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. W tym przypadku kopia wykonana współcześnie zastąpić musiała tę właściwą, powstałą przed wojną, która nie zachowała się do czasów obecnych, mimo notowania jej jeszcze przez powojenną dokumentację muzealną⁶. Kopia maski pośmiertnej Marszałka eksponowana jest zgodnie z przekazem ikonograficznym, na postumencie z nie oszlifowanego marmuru dębnickiego, pochodzącym z przedwojennego wystroju wnętrza Sanktuarium, pod szkłem zabezpieczającym. Renowację postumentu przeprowadziła na zlecenie muzeum Pracownia Konserwacji Dziel Sztuki PKZ Oddziału w Kielcach pod kierunkiem mgra Ilii Iliewa.

Brak odpowiedniej dokumentacji ikonograficznej oraz archiwalnej dotyczącej przeznaczenia szerokiej, zamkniętej łukiem odcinkowym wnęki na ścianie północnej, poza lakonicznym opisem o umieszczeniu tam munduru J. Piłsudskiego w przeszklonej gablocie, spowodował, iż pozwolono sobie na obiektywnie uwarunkowaną dowolność interpretacji takiego zapisu i zdecydowano się na odtworzenie munduru według wypożyczonej w tym celu z Muzeum Narodowego w Krakowie kurtki mundurowej Marszałka Piłsudskiego z lat 1921—1935. Jednakże w momencie zaawansowanego już stanu prac nad wykonaniem kopii munduru marszałkowskiego pozyskano fotokopię współczesną zdjęcia dokumentującego wygląd gabloty mundurowej według stanu z lat 1938—1939, a także samego munduru. Niestety, daleko posunięte prace rekonstrukcyjne wykluczyły możliwość podjęcia na nowo przygotowań do odtworzenia munduru, który po rozpoznaniu okazał się kurtką mundurową strzelecką Piłsudskiego, a nie marszałkowską, jak pierwotnie przypuszczano. Kopię munduru Marszałka wykonała Bożenna Stangreciak i Jerzy Kazimierski z pracowni kostiumowej Teatru Powszechnego w Łodzi, według opracowania kostiumologicznego Bohdana Furnala i pod jego osobistym nadzorem. Kopię munduru Marszałka, wraz z haftami wykonanymi przez Wojskową Centralę Handlową PP. Pracownię Hafciarską w Warszawie w oparciu o rysunki B. Furnala, wykupiła i przekazała w darze dla muzeum Techniczno-Handlowa Spółdzielnia Pracy „Czarnovia” w Kielcach. Do munduru doszyto guziki wojskowe wzór 1927 wyprodukowane w Zakładach Przemysłowych w Łodzi, będących własnością Bronisława Grabskiego, jednego z większych w okresie międzywojennym producentów akcesoriów wojskowych. Guziki zakupiła i przekazała muzeum w darze grupa jego pracowników. Kompletną kurtkę mundurową Marszałka umieszczono w przeszklonej gablocie na postumencie z barwionego lastryka, projektu Bohdana Furnala, sporządzonego w oparciu o pozyskaną dokumentację fotograficzną i pomiary wnęki poczynione z natury. Postument pod gablotę wykonany został na zlecenie przez

⁶ Maską pośmiertną J. Piłsudskiego wpisana do Pierwszej Księgi Inwentarzowej Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach, cz. II, nr 2068, wpis ok. 1951 r.

Zakład Remontowo-Budowlany inż. inż. Bożeny i Bogdana Metów, natomiast sama przeszklona gabłota odpłatnie przez Zakład Ślusarski Tadeusza Toporka z Kielc.

Niemalże trudności przysporzyły prace nad odtworzeniem witraży okiennych. Czarno-białe fotografie publikowane w przedwojennej prasie i niedokładny opis kolorystyczny wymagał dodatkowych badań porównawczych i stylistycznych. Rekonstrukcji podjął się na zlecenie, przy osobistym nadzorze inż. Mariana Kubiakowskiego, inż. Mieczysław Świerczek z Krakowa, oramienia metalowe zaś do osadzania witraży wykonano odpłatnie w Zakładzie Ślusarskim T. Toporka.

Zasobniejsza dokumentacja ikonograficzna dotycząca jednej z bramek w portalach prowadzących do Sanktuarium, a także zachowane ich pozostałości w postaci: zaczepów zawiasowych w ościeżach obłożonych płytami marmurowymi oraz otwory w posadzce marmurowej do blokowania zamkniętych bramek, pozwoliły na ustalenie wymiarów bramek, grubości głównych elementów nośnych oraz poważnej części ich wystroju. Bramka między Salą Sztandarów a Sanktuarium — ze względu na słabą technicznie dokumentację fotograficzną i występujące różnice w jej szerokości w porównaniu z analogiczną wychodzącą z Sanktuarium do sali zamykającej przedwojenny zespół muzealny — została zaprojektowana z elementów dekoracyjnych występujących w bramce wyżej opisanej. Projekty ozdobnych bramek opracował nieodpłatnie, z ramienia Przedsiębiorstwa Usług Budowlanych BIS w Kielcach, mgr inż. arch. Janusz Wic. Wykonawstwo przyjął na zlecenie muzeum Zakład Ślusarski T. Toporka.

Nie mniejszego wkładu pracy wymagało odtworzenie żyrandola oraz sztukaterii, którymi ozdobione było sklepienie krzyżowe Sanktuarium, utrzymane w kolorze różu. W tym wypadku pomocne, obok dokumentacji archiwalnej i fotograficznej, okazały się pozostałości ujawnione podczas prac odkrywkowych po zdjęciu tynków z żeber i rozety na sklepieniu. Na tej podstawie oraz w wyniku przeprowadzonych badań porównawczych opracowane zostały projekty rekonstrukcji sztukaterii. Pieczołowicie wykonane ręką Bohdana Furnala rysunki wężyka generalskiego na szwach sklepiennych i rysunki rozety z motywem krzyża „Polonia Restituta”, okolonego wieńcem laurowym, pozwoliły na wierne ich odtworzenie. Wykonania prac sztukatorskich i malarskich podjęła się Europejska Korporacja Ogólnobranżowa „Marlena” Kielce, której wkład w prace rekonstrukcyjne Sanktuarium jest szczególnie. Zawarta z Korporacją 1.07.1990 r. umowa opiewała na wykonanie następujących prac: zdjęcie tynków z żeber i rozety na sklepieniu, wykonanie z gliny modelu rozety i odlanie kopii z gipsu, wykonanie rekonstrukcji żeber, wykonanie rekonstrukcji kartusza w sali głównej (ten element prac nie został jednak wykonany z powodu ograniczeń czasowych).

Wykonawca, jak podaje odnośne pismo, uwzględniając „społeczną funkcję Muzeum oraz zasługi dla kraju Marszałka J. Piłsudskiego” zrezygnował z części należnego mu honorarium za wykonaną usługę, tj. sumę blisko 20-milionową zredukował do opłaty niemalże symbolicznej — 6-milionowej.

Ozdobny żyrandol — kolejny i ostatni element rekonstruowanego Sanktuarium — odtworzony został nieodpłatnie przez Zakład Ślusarski T. Toporka, według wykonanego na zlecenie muzeum projektu mgra inż. arch. Bronisława Biłowskiego z Kielc. Projekt opracowano w oparciu o zachowaną ikonografię obiektu, 4 żelazne krzyże, pochodzące z oryginalnego żyrandola, oraz w oparciu o uproszczone modele, wykonane przez pracowników muzeum w celu uchwycenia prawidłowych proporcji i rozmiarów żyrandola. Oryginalne krzyże żelazne nie zostały użyte przy rekonstrukcji, pomogły jedynie w ustaleniu pierwotnej wielkości obiektu. Do odtworzenia żyrandola użyto pretów stalowych grafitowanych lub malowanych na czarno, szkła białego matowego w postaci jednolitej tafli, nad którą umieszczono sześćożarówkowe oświetlenie. Żyrandol złożony został z dwóch kręgów metalowych, połączonych sześcioma

ozdobnymi łańcuchami i jednym nośnym przy kręgu górnym. Krąg górny stanowi tu element stabilizujący zawieszenie żyrandola, natomiast wszystkie elementy dekoracyjne skupione są na kręgu dolnym, zgodnie zresztą z przekazami ikonograficznymi.

Przy okazji rekonstrukcji Sanktuarium Marszałka wykonano szereg prac dodatkowych, obejmujących m.in. renowację tarasu wejściowego od strony dziedzińca południowo-zachodniego pałacu, uzupełnienie ubytków w drzwiach wejściowych do zespołu sanktuaryjnego, renowację posadzek i prace malarskie w salach sąsiednich. Niestety, nie podjęto się jak dotychczas rekonstrukcji kartusza ozdobnego, wieńczącego portal wejściowy od strony tarasu oraz odtworzenia elementów dekoracyjnych drzwi prowadzących do Sanktuarium. Realizacja tych prac przewidziana być może zostanie w terminie późniejszym.

Zrekonstruowane w tej formie Sanktuarium Marszałka Józefa Piłsudskiego uroczysto udostępniono dla zwiedzających 5.12.1990 r. po blisko półwiecznej przerwie.

Z czasem obiekt ten stał się jedną z bardziej interesujących pamiątek historycznych miasta. Wzbudzającą pierwotnie wiele kontrowersji nazwę „Sanktuarium”, pomimo propozycji zastąpienia jej terminem „Mauzoleum”, zachowano ze względu na historyczne uzasadnienie.

RECONSTRUCTION OF THE SANCTUARY OF JÓZEF PIŁSUDSKI
IN THE KIELCE PALACE

On December 5, 1990, the reconstructed Sanctuary of Józef Piłsudski was thrown open in the Bishops' Palace in Kielce, the present seat of the National Museum. Reconstruction work according to the state from the years 1938—1939 was begun in 1989. It was possible thanks to the change in the political situation of Poland as well as to the fact that the museum store was moved from the premises of the old Sanctuary. The reconstruction plans included only the private room of Józef Piłsudski due to the preserved almost intact marble furnishings of the room, i.e. the floor with ornamented Legions' symbols, and covers of the walls and finally thanks to some elements of the prewar furnishings which were regained during reconstruction work, among others: Marshal's bronze bust, pedestal for death mask, iron crosses from the chandelier.

The assembled iconographic and archival documentation as well as comparative research allowed to reconstruct those elements of the furnishings of the Sanctuary which were destroyed or dispersed during the Nazi occupation and in the first years of the postwar history of the town.